

Я. НОВИЦЬКИЙ В ОЦІНКАХ М. СУМЦОВА

З'ясовано еволюцію особистісних стосунків олександрійського краєзнавця Я. Новицького та відомого харківського етнографа М. Сумцова, показано зміну оціночних інвектив Сумцовим етнографічних праць Новицького та з'ясовано причини цього явища.

The article is studied the evolution of personal relations between regional historical scientist Ya. Novitsky from Oleksandriv and known ethnical scientist M. Sumtsov from Kharkiv; the change of Sumtsov's estimations of ethnographical works written by Novitsky together with their reasons are examined.

Я. Новицький (1847–1925) не належав до знакових осіб української історіографії. Більше того, довгий час його сприймали як вузького краєзнавця – дослідника запорізьких старожитностей, а відтак це зумовлювало звуження історіографічного ареалу для вивчення його життя та творчості. Звідси переважаючий саме краєзнавчий ухил у дослідженні спадщини та життєпису Я. Новицького, який присутній із самого початку історіографічної "новицькіани". Ситуація лише частково змінюється, коли з'являються публікації про дослідника як про етнографа у загальноукраїнських виданнях. Новий спалах історіографічного інтересу до Новицького пов'язаний із "вибухом" козакознавства. Саме з кінця 80-х рр. ХХ ст. історики згадують про дослідника, який усе життя вивчав запорізькі старожитності, збирав й опублікував безцінні нетрадиційні історичні джерела, які лише завдяки йому і збереглися. Однак і цей спалах інтересу до Новицького був опосередкований. Спочатку він ішов манівцем через Д. Яворницького, потім підключилися дослідники творчості В. Антоновича, М. Сумова та провінційні дослідники, яких зацікавили праці з історії регіону. Як не дивно, власне історики козацтва лише використовують праці Я. Новицького, навіть не включаючи його імені до історіографії вивчення козащини [2]. Натомість, "друге життя" Я. Новицькому в наш час знову надають етнологи та фольклористи, навіть археологи й архівознавці. Таким чином, творчість Я. Новицького в ширшому контексті – власне в галузі історії як різних проявів та форм людського життя, у тому числі запорізького козацтва і його прямих нащадків на територіях Запорізьких Вольностей, залишається поза контекстом історіографії "новицькіани".

Завдання даної статті полягає у пошуках першовідкривача Я. Новицького, ученого, який дав основне визначення його фаху – етнограф. Таким дослідником був відомий український етнограф, професор Харківського університету Микола Федорович Сумцов. Саме ця обставина має відразу насторожити будь-якого дослідника: Сумцов сам був етнографом, тож немає нічого дивного, що він зосередив свою увагу саме на етнографічних публікаціях Новицького, а відтак просте слідування його визначенню фаху Якова Павловича є некоректним. Однак і цей висновок далеко не розкриває причину оціночних інвектив Сумцовим Новицького. Виявляється, ці інвективи з часом майже докорінно змінилися. І саме ця зміна підважила попереднє беззастережне визначення – *етнограф*.

Сумцов фактично відкриває перший етап історіографії "новицькіани", який умовно може бути названий прижиттєвим. Зрозуміло, що йдеться про роботи, які з'явилися за життя Новицького, написані й опубліковані добре знайомими йому особисто чи опосередковано людьми. У деяких випадках сам Новицький слугував їх інформатором та консультантом з приводу уточнення низки питань. Деякі публікації обговорювалися авторами в листуванні із самим героєм. Тож прижиттєвий період "новицькіани" певною мірою репрезентує образ, який сам Новицький бачив ніби у дзеркалі, оскільки мав певне відношення до його формування. У прижиттєвих публікаціях про Якова Павловича важливими були та-

кож ще два моменти: фаховий рівень авторів та їх вікове співвідношення з героєм.

Тож якщо М. Сумцов як професійний учений просто був зобов'язаний робити певний аналіз творчості Новицького, тим більше, що за віком у них не було значної різниці, а тому навіть в цьому випадку не могло бути й мови про обов'язок пієтету, то Д. Дорошенко, А. Синявський, В. Біднов та інші просто не могли писати в якомусь іншому ключі окрім панегіричного, оскільки були значно молодшими за Новицького, училися на його працях, використовували їх, і не вважали себе (цілком справедливо) вченими рівня М. Сумцова. На час публікації праць про Новицького у місцевих виданнях (окрім ранніх публікації М. Сумцова) Яків Павлович уже був шанованою й літньою людиною, членом усіх наявних наукових організацій Харкова та Катеринослава – це, безперечно, диктувало не лише зміст, але і стиль публікацій про нього, хоча сам Новицький уже не лише не втручався (не обговорював у листах) у їх написання, але, ймовірно, і не знав про їх підготовку. Тим не менше, не варто відкидати й моменту реалістичності поглядів авторів на творчість Я. Новицького – його шанування було досить щирим. У цьому сенсі важливо зазначити, що саме підкреслювалося авторами прижиттєвих публікацій як головні заслуги дослідника, наскільки ці визначення були реальними (співмірними сучасній науці та місцю Новицького в ній) і чи вони перемістилися в подальшу історіографію "новицькіани".

За життя Я. Новицького про нього було опубліковано кілька спеціальних статей. Перша суттєва публікація з'явилася 1892 р. і належала перу М. Сумцова.

Перш ніж переходити до її аналізу, варто окремо зупинитися на персональних контактах Сумцова і Новицького.

В особовому архіві Якова Павловича листи від Сумцова починаються березнем 1885 р. Від імені Історико-філологічного товариства при Харківському університеті він надсилав Новицькому двадцять примірників "Звернення" до "всех, кто интересуется украинской стариной", з проханням допомоги в збиранні матеріалів та старожитностей, вказуючи, що цінні речі будуть закуповуватися, а звіт про дари публікуватиметься [1, ф. 4, спр. 76, арк. 1; 3, с. 77–78]. Оскільки Новицький уже мав налагоджені зв'язки з харківськими вченими-природознавцями та університетом, він відразу прийняв пропозицію Сумцова й відтоді активно спілкувався з ученим. З подачі Сумцова, Новицького обрали членом Товариства і вже 1886 р. він був залучений до складання збірника народних пісень та повір'їв (переказів) [1, ф. 4, спр. 76, арк. 2; 3, с. 78]. Саме в листах Сумцова ми зустрічаємо прямі вказівки на його ґрунтовні наукові консультації щодо запитань Новицького. Наприклад, 21 березня 1885 р. у розлогому листі Микола Федотович писав, що не може надіслати "Запорожскую старину" І. Срезневського (усього один примірник в університетській бібліотеці), однак за нею і не варто побиватися, бо нині книга "гроша ломаного не стоит в научном отношении" – дуже застаріла, краще орієнтуватися на видання історичних пісень В. Антоновича та М. Драгоманова ("Малорусские народные предания и рассказы"), публікації М. Максимовича та А. Метлинсь-

кого можна проминути, П. Кулішу ж не варто довіряти через наявність у його працях "фальшивих матеріалів".

При цьому Микола Федорович пропонував підготовлений Новицьким до друку збірник історичних пісень подати в Історико-філологічне товариство, яке надає авторам замість гонорару 200 примірників видання. Як бачимо, Сумцов намагався зорієнтувати Новицького на найбільш сучасні та фахові видання історичного фольклору, "збиваючи" зі застарілого шляху редагованих видань текстів без наукового опрацювання та синтезу. Поряд із цим, харківський професор заохочував Новицького писати власні аналітичні історико-етнографічні статті ("ожидаю получения обещанных Вами этнографических статей, которые представляют для меня большой интерес"), хоча й не відмовляв у виданні збірника зібраних колегою текстів (у п'ятому томі "Сборника ИФО") [1, ф. 4, спр. 76, арк. 3–4 зв.; 3, с. 78–79]. У 1892 р. Сумцов написав спеціальну статтю для "Киевской старины" про здійснені Новицьким видання (її зміст аналізуємо нижче), текст проглядав сам Яків Павлович (були зауважені деякі неточності з біографії). Професор констатував: "Статья о Ваших трудах была уже послана в "Киевскую старину" и теперь я пишу, чтобы мне возвратили ее для дополнений и поправок, если не сдали в набор" [1, ф. 4, спр. 76, арк. 5–5 зв.; 3, с. 79].

Сумцов фактично перетворився у своєрідного проєктора Новицького в харківських наукових колах. Коли у 1893 р. він отримав дві частини зібраних Яковом Павловичем запорізьких історичних пісень, то, запропонувавши деякі зміни (поміняти місцями частини, виключити вже друквані тексти, вилучити із заголовку слово "старовинні", залишивши лише "Малороссийские песни, записанные Я.П. Новицким", і т. п.), із задоволенням констатував, що Товариство винесло упоряднику особливу подяку "за Ваш прекрасный сборник и могу Вас уверить, что Общество сделает все возможное, чтобы издать его поскорее". При цьому вчений м'яко натякав, що бажано посилити вступну аналітичну статтю, оскільки Новицькому залишилися невідомими деякі публікації, навіть статті самого Сумцова про його збірники в "Екатеринославских губернских ведомостях", "Степи", "Киевской старине" за 1892 р. [1, ф. 4, спр. 76, арк. 6–7; 3, с. 80].

Спеціально створена редакційна комісія на чолі з М. Сумцовим та у складі О. Русова й О. Ветухова винесла рішення, що подані Новицьким запорізькі історичні пісні друкувати всі в шостому томі "Сборника ИФО", навіть ті, які раніше публікувалися в катеринославських виданнях, оскільки ці видання маловідомі, вилучити лише опубліковані у багатотиражних виданнях тексти, залишивши їх номери та заголовки з посиланням на попередню публікацію. Редактор пояснював це на прикладі: "Так, например, из песен о брате и сестре оставить очень немногие, так как песни хорошо известны по другим сборникам, в чем Вы можете убедиться из моей статьи в ноябрьской "Киевской старине" 1893 г.". Сумцов у листі від 29 грудня 1893 р. переконував упорядника, що від цього збірник лише виграє в науковому плані: "Только при таком сокращении и возможно будет издание Вашего сборника, и, на мой взгляд, оно может только выиграть от такого сокращения, в смысле научной ценности". Більше того, самі редактори проробили всю роботу порівняння текстів з іншими виданнями та зробили посилання на ці видання. Поважливе ставлення харківського вченого до провінційного козакознавця виявилось у присвячених його діяльності та творчості рядках у книзі Сумцова "Современная малороссийская этнография", яку автор із задоволенням пересилав Новицькому разом з означеним листом [1, ф. 4, спр. 76, арк. 8–9 зв.; 3, с. 80–81].

Наступного року збірник вже побачив світ. Сумцов повідомляв про це автора 3 квітня 1894 р., зазначивши,

що він отримає 200 авторських примірників (хоча Новицький просив 300, але всі автори отримували по 200); зі збірника було вилучено близько двох друкованих аркушів раніше опублікованих текстів і залишилося всього сім друкованих аркушів. Сумцов писав, що від цього збірник виграє у науковому плані ("в таком виде Ваш сборник только выигрывает по новизне и научной обстановке") і підкреслював особливу значимість пісень про Саву Чалого (полковник, учасник гайдамацьких рухів, перейшов на бік поляків, схоплений і страчений гайдамаками 1741 р.) і Турбаївську катастрофу (повстання селян у с. Турбация кінця XVIII ст.). Сумцов для заспокоєння Новицького писав, що ніяк не друкується підготовлений покійним І. Манжураю збірник історичних пісень, оскільки в ньому є вже друквані тексти і ніхто не бажає порівнювати їх з уже опублікованими та займатися їх вилученням і перепідготовкою збірника (дуже великий – 40 друк. арк.) за системою, зужитою в збірці Новицького [1, ф. 4, спр. 76, арк. 10–11 зв.; 3, с. 81–82].

Так М. Сумцов фактично навчав Новицького методам сучасної камеральної та едиційної археографії. Цей досвід насправді був дуже важливим. Більше того, Сумцов навчав Новицького також речей, про які мало турбувалися автори: поширення збірника серед спеціалізованих інституцій та видань, де він буде активно "працювати" і не пройде непоміченим. Професор рекомендував Новицькому надіслати збірник в "Киевскую старину", "Этнографическое обозрение" (Москва), "Wista" (Варшава), Наукове товариство Шевченка (Львів), "Просвіту" (Львів), Вищу школу в Софії та окремим поціновувачам історичного фольклору – Д. Матову (Болгарія), В. Антоновичу, М. Дашкевичу, О. Пипіну та ін. [1, ф. 4, спр. 76, арк. 12–12 зв.; 3, с. 82].

Утім Новицький не цілком адекватно поставився до "науки" Сумцова. Як кожен збирач, він волів, щоб з його збірників нічого не виключалося і ретельно перечитував публікацію та відшукував усі огріхи друку. Сумцов мусив заспокоювати колегу. Він наголошував, що всі записи здійснені "на местном диалекте", а тому при друці можуть бути уніфіковані фонетичні особливості кожного респондента-співака (це більша частина із зазначених Новицьким помилок друку); збірці Новицького була приділена особлива увага – її редагували троє осіб паралельно, здійснили відповідні технічні зміни згідно з існуючими археографічними нормами – це перший досвід ретельно перевіреного, науково відредагованого та уніфікованого збірника з бібліографією раніше друкованих текстів; книгу набирали найкращі набірники і була проведена добра коректура (О. Ветухов, учень О. Потебні).

Сумцову довелося "захищати" перед Новицьким навіть редакційну передмову, у якій аргументувалася потреба в друці подібних матеріалів, обумовлювалися скорочення, вказувалося на відповідальність саме редакції за всі похибки тексту тощо. Він писав: "Ваше недовольство предисловием от редакции мне совсем непонятно. Сборник не мог явиться без постороннего участия, и почему же этим сторонним участникам нельзя было сказать два-три слова от своего имени и от имени Общества, по уполномочию от него. Предисловие это написано исключительно в интересах сборника и собирателя. Редакция мотивировала печатание Сборника песен и все сокращения и опечатки приняла на свою ответственность". Урешті, Сумцов пропонував упоряднику переддрукувати дві перші сторінки й викинути передмову, внести всі правки та наново зшити книги – "впрочем, эта незначительная мелочь, несколько не умаляющая Вашего сборника – превосходного по новизне, оригинальности и библиографической обстановке" [1, ф. 4, спр. 76, арк. 13–14 зв.; 3, с. 82–83].

Цей лист Сумцова засвідчує, що Новицький не сприйняв наукових стандартів документальних видань

(у т. ч. з історичного фольклору), він залишився в цьому плані аматором, для якого першоважливою є лише інформативна частина зібраних матеріалів, але не форма їх археографічної підготовки та правила публікації (цю проблему обговоримо у спеціальному підрозділі). І все ж, на користь Новицького говорить частина його зауважень до публікації збірника. По-перше, він наголошував на необхідності збереження індивідуальних особливостей мови респондентів, що дозволило б із цими текстами працювати також філологам. Між іншим, це вимога сучасної археографії (але не 90-х рр. XIX ст.). По-друге, він наполягав на точності фактологічних вказівок про роки запису пісень (1874, а не 1884 р.). Отримавши всі численні зауваження упорядника, Сумцов зазначив, що 4/5 їх несуттєві і навіть сумнівні ("много то их много, но 4/5 так ничтожны, а иные несколько сомнительны, что печатать всех не стоит"), оскільки збірник не переслідує філологічної мети (зادля цього фахові філологи здійснюють спеціальні записи фольклору), а для історичної, етнографічної та літературної мети це ("буквенные частности") не важливо. Професор висловлював міркування досить сумнівного, як на сьогодні, наукового ґатунку: "Кому и для чего нужно знать, что одна песня записана Вами не в 1884 г., а в 1874 ... эта ошибка так же никому не нужна, как не нужна в этом случае никому точная хронологическая правда. Для читателя достаточно, что песни записаны в последнее двадцатилетие, и все прочие годы под песнями – совершенный балласт". Утім, правки упорядника були все ж роздруковані і вміщені наприкінці шостого тому "Сборника ИФО", а в кожен із двохсот примірників Новицького він сам мусив вкладаати роздрукований текст із правками [1, ф. 4, спр. 76, арк. 15–15 зв.; 3, с. 84].

З усього сказаного стає зрозумілим, чому саме цим 1894 р. і завершується інтенсивне листування Новицького із Сумцовим. Їх дружні стосунки охолонули. В особовому архіві Якова Павловича збереглося лише офіційне запрошення 1907 р. взяти участь у збірнику до 30-ліття наукової діяльності та 25-ліття праці в Товаристві М. Сумцова і надіслати статтю до "Славяно-украинского сборника" [4, ф. 202, спр. 134, арк. 1]. 17 листопада 1913 р. датований останній (після 1894 р.) лист до Новицького самого М. Сумцова з подякою за надіслані "интересные и ценные труды" [1, ф. 4, спр. 76, арк. 17; 3, с. 85].

Утім, нагадаємо, що саме з подання Сумцова Новицький був обраний дійсним членом Історико-філологічного товариства при Харківському університеті. Це сталося ще наприкінці 1883 р. й інформацію про обрання сповістив Якову Павловичу Яворницький, зазначивши, що обрання відбулося більшістю проти одного [5, с. 54]. Співпраця з Товариством не переривалася, що сприяло інтеграції Новицького до наукового середовища Харківського університету і в подальшому. І хоча стосунки із Сумцовим через десять років перервалися, усе ж як член товариства Новицький упродовж 1900–1913 рр. виконував різні його доручення: розробка програми екскурсій для учнів Катеринославщини [4, ф. 202, спр. 135, арк. 1], підготовка святкування 25-літнього ювілею товариства [4, спр. 132–133, арк. 1] та посилав у його бібліотеку свої видання [1, ф. 4, спр. 129, арк. 1].

Проаналізований персоналістичний аспект у відносинах Новицького та Сумцова дозволяє адекватніше оцінити публікації харківського професора про олександрівського дослідника.

Упродовж 1892–1893 рр. на сторінках відомого часопису "Киевская старина" М. Сумцов подав біографічні нариси "малорусских этнографов". Серед них – досить великий нарис був присвячений Я. Новицькому [6, с. 35–50]. Здається, автор у цих нарисах не так мав на меті проаналізувати творчість своїх героїв, як познайо-

мити читачів із їх доробком, а відтак текст ущерть наповнений реферуванням публікації обраних осіб. Менше трьох перших сторінок нарису Сумцов присвятив викладу біографічних даних про Новицького (згідно з листуванням, про яке говорилося вище, "анкетну" інформацію про себе автору надав сам "герой"). Сумцов не без впливу Новицького, підкресливши, що Яків Павлович хоч і народився у дворянській родині ("зажиточной помещичьей семье"), однак з дитинства "рос и учился с крестьянскими детьми" – пас з ними коней, ловив рибу. Саме остання обставина спричинила до того, що "впечатления детства были сильны и подготовили почву для позднейших этнографических изучений". Цю обставину не проминув потому жоден біограф Новицького, але її першопочатковим фіксатором був саме Сумцов, який користувався інформацією від самого Новицького (у своїй автобіографії Яків Павлович також зупиниться на цій обставині). Утім, оскільки листи Якова Павловича до Миколи Федоровича не збереглися, важко провести межу між словами самого Новицького та їх літературним оформленням Сумцовим (лише текст автобіографії Новицького 1924–1925 рр. вказує на практичну дослівність фраз Сумцова і Новицького).

Дуже побіжно автор вказав на освіту (точніше, її скромність) свого героя: Олександрівське повітове училища та "домашнее чтение". І хоча Сумцов не розвивав цього сюжету, з усього його тексту випливало, що збиральницький рівень Новицького з мінімумом дослідницького аналітизму зумовлений саме таким "домашнім" рівнем його підготовки. Переказавши відомі факти щодо педагогічної кар'єри Я. Новицького та праці його на інших посадах, Сумцов особливо підкреслив, що "в детстве, юности, во время учительства" Новицький часто відвідував старі наддніпрянські села й розмовляв зі старими людьми: "С молодых лет он усвоил похвальный обычай заносить в записную книгу наблюдения свои над окружающей крестьянской средой". Його записи на початку 1870-х рр. були залучені до видань Південно-Західного відділення імпер. Російського географічного товариства. Сумцов перший (імайже єдиний: Д. Чернявський у публікації 1926 р. зробив це скорочено) серед біографів Новицького перерахував усі сюжети і вказав сторінки видання 1876 р. з уміщеними текстами записів Новицького.

Основна частина нарису Сумцова про Новицького все ж присвячена його творчості, яку автор розподілив на три блоки: статті про школу, про місцеві архівні матеріали, записи народних пісень, переказів і легенд. Увесь подальший текст публікації є простим переказом у хронологічній послідовності опублікованих Новицьким фольклорних матеріалів – історичних пісень, легенд, переказів, загадок, прислів'їв тощо. Коментар Сумцова стосувався переважно вказівки на подібні матеріали в інших дослідників та містив невеличкі принагідні коментарі до конкретних текстів.

Стаття завершувалася вказівкою, що Новицький зібрав і підготував до друку більше 200 історичних пісень, 150 оповідей про запорізькі урочища та скарби і 100 народних рецептів та замовлянь. Не лише критичного розгляду публікацій, але навіть синтетичного аналізу діяльності Новицького у цій першій статті М. Сумцова не було. Його настанова може бути декодована таким чином: збирачів фольклору, особливо ж на Катеринославщині, практично не було (за винятком трьох чоловік), а відтак їх не можна було "відлякувати" суворими вимогами, достатньо, щоб вони методично правильно фіксували "усну історію", що постійно забезпечувало б фахівців новим "сировинним матеріалом" з історії Запорізького краю.

Утім доволі прохолодна оцінка діяльності Я. Новицького з погляду її наукової вартості помітна у

побіжній замітці до продовження нарисів, де автор вказав, скільки нового з'явилося після попередніх публікацій, особливо щодо творчості І. Манжури та Д. Яворницького, а з приводу Новицького автор одним рядком згадав про видану ним збірку історичних пісень 1894 р. [7, с. 1]. У контексті наведеного листування і його припинення, саме ця збірка та причетність до її редагування Сумцова й поклала край їх особистим стосункам, а відтак "реакція" Миколи Федоровича в цій публікації була цілком обумовлена цим "особистісним" фактором взаємної образи.

Того ж року у знаменитому енциклопедичному словнику Блокгауза – Ефрона вийшла коротка (21 1/2 рядки півколонки) біограма Новицького авторства Сумцова. Автор визначив Якова Павловича як "современного малорусского этнографа". Вказавши рік народження і працю сільським учителем Новицького, Сумцов констатував його співпрацю з Південно-Західним відділенням Російського географічного товариства та Харківським Історико-філологічним товариством, у виданнях яких вишли записані краєзнавцем історичні пісні, зібрані "на местах бывшей Запорожской Сечи". Сумцов вказав також на наявність бібліографічних приміток до публікацій (більшість із них зробив сам Сумцов як редактор), що мало сигналізувати про науковий апарат видання, а відповідно – його рівень, близький до академічного [8, с. 258].

Уже в збірнику 1905 р., який розпочинався узагальнюючою статтею М. Сумцова і містив об'ємну працю Я. Новицького, харківський професор, даючи загальну оцінку етнографічному вивченню Катеринославщини, вдався до серйозного аналізу студій кількох чільних представників краєзнавства. Стаття розпочиналася фактично з критики позиції Новицького, що шкодував за втратою зі смертю старих людей місцевих традицій та знання минулої, зокрема історичних пісень. Сумцов доволі гостро зазначав: "Этнограф не имеет права жаловаться или оплакивать старину. Ему нужно знать и сохранившиеся словесные произведения старины, и заменившие их новые песни, новые народившиеся жизненные условия; ему нужно следить, как идет и работает народная жизнь, что ею вытесняется и поставляется заново" [9, с. 3]. У Другій своїй сентенції Сумцов знову критикував Новицького щодо його заяви, ніби записи історичних пісень почалися у 70-ті рр. і самим Яковом Павловичем. Професор нагадував про видання записок запорожця Коржа, публікації М. Мизка й особливо зупинявся на непересічній збиральницькій діяльності І. Манжури, який чи не єдиний був у постійних "близких отношениях к крестьянскому миру" [9, с. 4–6]. Образ Манжури просто "перекривав" усіх інших краєзнавців. Сумцов приділив йому найбільше уваги та місця, підкресливши точність записів, вивчення непомічених до нього сторін народного життя та прекрасне знання "народної речі", а відтак до його матеріалів "можно относиться с полным доверием".

Ніби натяком на Новицького, Сумцов особливо підкреслював, що поет Манжура ніколи не змішував своєї власної белетристики із записами фольклору. Далі в одному абзаці Сумцов оцінював Новицького, і попередній натяк відповідав дійсності, оскільки Новицький часто своїми словами передавав у літературно обробленій формі оповіді старих людей. Сумцов спромігся щодо Новицького лише на вказівку його публікацій, зазначивши їх місцевий рівень ("в местной печати") та переважну збиральницьку діяльність дослідника "преданий о запорожской старине" [9, с. 7]. Цим, власне, вичерпувалася інформація про Новицького, а далі автор уже обговорював діяльність Д. Яворницького.

У підсумках Сумцов зазначав, що у всіх етнографічних працях дослідників з Катеринославщини різко виділяються їх історичні інтереси, особливо ж щодо запори-

зких старожитностей. І тут знову виринав Новицький, і знов таки з критичним підтекстом. Наводився його улюблений "девиз" – вірші Шевченка про байдужість онуків до славного минулого. Сумцов підсумовував: "Екатеринославских этнографов, очевидно, воодушевляла романтическая меланхолия, исторические реминисценции о старине, как ее представлял и понимал Шевченко, то есть, непременно славной, казацкой; но при этом современность как-то незаметно отходит на второй план, и внукам-сеятелям не уделяется достаточно внимания... Серьезная задача современной этнографии – показать, как пользуются своей жизнью ныне живущие... современная этнография в пределах Екатеринославской губернии нуждается в постановке новых задач и новых стремлений, наряду с продолжением хороших старых исторических традиций" [9, с. 8–9]. Стаття завершувалася побажанням задля підведення певного підсумку дотеперішнім роботам видати повне зібрання праць І. Манжури, який явно виділявся з-поміж усіх інших (не лише Новицького, але і Яворницького).

Аналізована стаття М. Сумцова була програмною і дуже важливою. Вона вказувала, що із 70-х рр. XIX до початку XX ст. в етнографії та краєзнавстві загалом відбулося чимало змін у системі, методиках наукових студій та самих методологічних підходах і вимогах до наукових праць, а на Катеринославщині все ще працюють "по старинці". На той час Сумцов давно вже не листувався з Новицьким, їх особистий зв'язок практично звівся до нуля й суб'єктивний фактор не діяв, відтак не було "внутрішнього цензора" при оцінці дослідницької діяльності Якова Павловича. За життя Я. Новицького це була чи не єдина публікація з критикою його загальних поглядів та методів досліджень. Однак саме на прикладі еволюції оцінки діяльності Новицького Сумцовим виокремлюється загальна засада важливості особистих зв'язків авторів публікацій про Новицького із суб'єктом своїх творів. Переоцінка уможливується лише "на відстані", що й спостерігається в поглядах Сумцова на творчість Новицького. Зазначимо, що саме остання програмна стаття М. Сумцова була об'єктивнішою в науковому сенсі та аналітичному й точно відбивала характер творчості Новицького в галузі етнографії. Однак при цьому слід вказати, що вона з'явилася запізно для Новицького: 60-літній дослідник уже не міг змінити свій творчий метод. І ще одне: Сумцов оцінював лише фольклорно-етнографічні публікації Новицького, а тому характеризував його виключно як етнографа. Це зовсім не означає, що лише етнографа харківський професор і бачив в олександрівському колезі: просто історичні, археологічні, джерелознавчі та археографічні публікації Новицького він не розглядав, як і його педагогічну діяльність та суспільні погляди. Ця важлива обставина, на жаль, ігнорується сучасними новицькознавцями, які, посилаючись на авторитет М. Сумцова дають єдине означення Я. Новицького – етнограф.

1. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Інститут рукописів (ІМФЕ ІР). 2. Історія українського козацтва: Нариси : У 2 т. – К., 2006. – Т. 1 (Тут жодного разу не згадано не лише ім'я, але й жодна з праць Я. Новицького). 3. Мицик Ю., Іванникова Л. Листи Володимира Антоновича і Миколи Сумцова до Якова Новицького // Пам'ятки. Археографічний щорічник. – К., 2006. – Т. 6. 4. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. Інститут рукопису (НБУВ ІР). 5. Олійник-Шубравська М.М. 50 листів Д.І. Яворницького до Я.П. Новицького // Наука і суспільство. – 1988. – № 6. 6. Сумцов Н.Ф. Современная малорусская этнография: Я.П. Новицкий // Киевская старина. – 1892. – Кн. 10. 7. Сумцов Н.Ф. Современная малорусская этнография. – К., 1897. – Вып. 2. 8. Сумцов Н. Новицкий Яков Павлович // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб., 1897. – Т. XXI. – Кн. 41: Нибелунги – Нэффцер. 9. Сумцов Н.Ф. Об этнографическом изучении Екатеринославской губернии // Сб. ст. Екатеринославского научн. общества по изучению края. – Екатеринослав, 1905.